

ZASOBY PRACY I ICH WYDAJNOŚĆ W GOSPODARCE ŻYWNOŚCIOWEJ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Aldona Mrówczyńska-Kamińska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. Celem artykułu była analiza porównawcza zasobów pracy i ich wydajności w gospodarce żywnościowej w krajach Unii Europejskiej w 1995 i 2009 roku. W pierwszej części artykułu przeanalizowano strukturę wewnętrzną pracujących w gospodarce żywnościowej oraz ich udział w gospodarce narodowej. W kolejnej części obliczono wydajność pracy, odnosząc wartość produkcji globalnej i wartości dodanej brutto na jednego zatrudnionego. Głównym materiałem źródłowym były Bilanse przepływów międzygałęziowych dla poszczególnych krajów Unii Europejskiej. Wyniki obliczeń świadczą o tym, że struktura wewnętrzna pracujących w gospodarce żywnościowej, ich udział w gospodarce narodowej oraz poziom wydajności pracy w krajach Unii Europejskiej wykazuje znaczne zróżnicowanie. W krajach Europy Zachodniej i Północnej zależności te są znacznie nowocześniejsze niż w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Jest to spowodowane przede wszystkim wadliwością strukturalną, związaną ze zbyt dużymi zasobami pracy w rolnictwie w nowych krajach członkowskich UE.

Słowa kluczowe: gospodarka żywnościowa, zasoby pracy, struktura wewnętrzna, udział w gospodarce narodowej, wydajność pracy

WSTĘP

Agrobiznes, inaczej nazywany gospodarką żywnościową czy sektorem rolno-żywnościowym, jest subsystemem gospodarki narodowej, o ukształtowanych powiązaniach wewnętrznych i jednocześnie silnie zespolony z pozostałymi gałęziami gospodarki narodowej. Dynamizm rozwoju agrobiznesu zależy w istotnym stopniu od charakteru proporcji wewnętrznych, które kształtują się między poszczególnymi jego członami

oraz od relacji z pozostałymi gałęziami gospodarki narodowej. Jedną z teorii badających udział i znaczenie poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej w produkcji żywności jest teoria agrobiznesu, której twórcą jest John Herbert Davis wraz z Rayem Goldbergiem¹. J.H. Davis po raz pierwszy użył pojęcia „agrobiznes” 17 października 1955 roku na konferencji w Bostonie, gdzie wygłosił referat pt. „Business responsibility and market for farm products” („Odpowiedzialność biznesu a obrót produktami rolniczymi”). W 1956 roku Davis opublikował artykuł pt. „From agriculture to agribusiness” (Od rolnictwa do agrobiznesu) w *Harvard Business Review*, a w 1957 roku ukazała się jego słynna książka „A concept of agribusiness”, gdzie jest zawarta bardziej rozwinięta koncepcja agrobiznesu wraz z uzasadnieniem naukowym. Współautorem tej książki był Ray Goldberg, który opracował zagadnienia statystyczno-matematyczne, zwłaszcza tablicę przepływów międzygałęziowych, ujmującą przepływy dóbr i usług między poszczególnymi agregatami agrobiznesu i różnymi działami gospodarki narodowej, wykorzystując szeroko teorię przepływów międzygałęziowych Wasilly’a Leontiefa [Davis i Goldberg 1957, 1967].

Pod pojęciem agrobiznesu Davis rozumiał łącznie wszystkie operacje produkcji rolnej wraz z produkcją i dystrybucją całego strumienia zaopatrzenia farm w środki produkcji i usługi produkcyjne, a także wszystkie operacje dotyczące obrotu, przechowywania, przetwórstwa i dystrybucji produktów rolniczych. Według klasycznej formuły agrobiznes jest częścią systemu gospodarczego, który zajmuje się produkcją żywności i dostarczaniem surowców z gospodarstwa do konsumentów. Agrobiznes, jako dział gospodarki narodowej składa się z trzech głównych agregatów (zespołów) ekonomicznych, wykorzystanych w niniejszej analizie. Sfera I to przemysły wytwarzające środki produkcji i usługi dla rolnictwa i przemysłu spożywczego, sfera II – rolnictwo i sfera III – przemysł spożywczy [Davis i Goldberg 1957].

Na obecnym etapie rozwoju społeczno-gospodarczego w krajach Unii Europejskiej ważne jest znaczenie całego sektora rolno-żywnościowego (agrobiznesu) w gospodarce narodowej pod względem wielkości potencjału wytwórczego, wyników produkcyjnych i dochodowych [Mrówczyńska-Kamińska 2013]. Potencjał produkcyjny gospodarki żywnościowej i możliwości wytwórcze tego działu gospodarki narodowej są zdeterminowane posiadanymi zasobami naturalnymi, siły roboczej oraz środków technicznych. W gospodarce żywnościowej wszystkie czynniki są istotne z punktu widzenia racjonalności i ich wpływu na wielkość wytwarzanej produkcji surowców i gotowych produktów żywnościowych. Jednak jedynym aktywnym i twórczym czynnikiem produkcji są zasoby pracy. Pozostałe czynniki, tworząc warunki do prowadzenia działalności i przyczyniając się do powstania produktu, spełniają rolę pomocniczą [Smith 2007, Baer-Nawrocka 2008]. Analiza zasobów pracy w gospodarce żywnościowej, w zakresie struktury wewnętrznej, udziału w gospodarce narodowej i ich wydajności jest ważna z punktu widzenia badań rozwoju rolnictwa w kierunku nowoczesnego agrobiznesu [Polopolus 1986].

¹ Podstawowa praca z zakresu teorii agrobiznesu, struktury wewnętrznej i powiązań z gospodarką narodową to dzieło pt. „A concept of agribusiness” („Koncepcja agrobiznesu”) Daviesa i Goldberga [1957, 1967].

Głównym celem artykułu jest analiza zasobów pracy zgromadzonych w gospodarce żywnościowej (agrobiznesie) w krajach Unii Europejskiej w latach 1995 i 2009². W pierwszej części przedstawiono strukturę wewnętrzną zatrudnionych w gospodarce żywnościowej oraz ich udział w gospodarce narodowej. W drugiej części porównano wydajność pracy w gospodarce żywnościowej w poszczególnych krajach Unii Europejskiej. Analiza dotyczy trzech sfer agrobiznesu, według schematu zaproponowanego przez Davisa i Goldberga [1957]. Można wskazać tutaj sferę pierwszą – przemysł wytwarzające środki produkcji i usługi produkcyjne dla rolnictwa i przemysłu spożywczego, drugą – rolnictwo i trzecią – przemysł spożywczy.

Podstawowymi materiałami źródłowymi wykorzystywanymi w niniejszej pracy są „Bilanse przepływów międzygałęziowych” dla poszczególnych krajów Unii Europejskiej oraz dane Eurostatu.

WIELKOŚĆ I STRUKTURA WEWNĘTRZNA ZATRUDNIONYCH W GOSPODARCE ŻYWNOŚCIOWEJ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Procesy zmian ilościowych oraz towarzyszące im zmiany strukturalne siły roboczej przebiegają różnie w poszczególnych krajach. Zależą one od poziomu rozwoju gospodarczego, struktury agrarnej, polityki społeczno-ekonomicznej oraz od stopnia substytucji pracy żywej przez pracę uprzedmiotowioną [Wiatrak 1990]. W różnego rodzaju analizach dotyczących zasobów pracy w krajach, np. Unii Europejskiej, można zauważyć ogólną prawidłowość, że im bardziej kraj jest rozwinięty gospodarczo, tym mniej jest zatrudnionych bezpośrednio w rolnictwie, a więcej w innych pozarolniczych sferach gospodarki narodowej. W tabeli 1 i na rysunku 1 została przedstawiona struktura wewnętrzna zasobów pracy w gospodarce żywnościowej oraz ich udział w zatrudnieniu ogółem w krajach Unii Europejskiej.

Z analizy danych można wywnioskować, że w krajach o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego³ struktura zatrudnionych w sektorze rolno-żywnościowym charakteryzuje się nowoczesnymi zależnościami, natomiast w krajach biedniejszych struktura w tym zakresie jest nienowoczesna. Wśród krajów Unii Europejskiej możemy wyróżnić państwa z bardzo dużą liczbą zatrudnionych w gospodarce żywnościowej i nienowoczesną strukturą agrobiznesu. W Polsce i w Rumunii przy produkcji żywności pracuje 3 mln osób, z czego prawie 80,0% stanowią pracujący w rolnictwie. Podobnie sytuacja wygląda w Bułgarii, Słowenii, Portugalii, Grecji czy na Słowacji, gdzie w strukturze wewnętrznej agrobiznesu, ponad 3/4 osób stanowią zatrudnieni w rolnictwie.

² Dane dotyczące zatrudnionych w rolnictwie i przemyśle spożywczym obejmują 2009 rok, natomiast liczba zatrudnionych w sferze pierwszej (zaopatrzeniowej) dotyczy 2005 lub 2007 roku. Jest to uzależnione od dostępności danych dotyczących „Bilanów przepływów międzygałęziowych” dla poszczególnych krajów Unii Europejskiej, które są potrzebne do obliczenia zatrudnienia w pierwszej sferze agrobiznesu, zgodnie z formułą zaproponowaną przez Wosia [1979]. Dla Austrii, Belgii, Bułgarii, Estonii, Grecji, Hiszpanii, Irlandii, Litwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Szwecji, Wielkiej Brytanii, Węgier i Włoch ostatnie dostępne dane z Bilanów przepływów międzygałęziowych to dane za 2005 rok, natomiast dla Czech, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Niemiec oraz Portugalii – za 2007 rok.

³ Zmierzono PKB *per capita* [Mrówczyńska-Kamińska 2013].

Tabela 1. Zasoby pracy w gospodarce żywnościowej w krajach Unii Europejskiej w 1995 i 2009 roku

Wyszczególnienie	1995				2009			
	I sfera	II sfera	III sfera	ogółem	I sfera	II sfera	III sfera	ogółem
1	2	3	4	5	6	7	8	9
UE-15								
Austria								
Tysiąc osób	49,3	540,0	155,0	744,3	46,4	143,6	74,3	264,3
%	6,6	72,6	20,8	100,0	17,6	54,3	28,1	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	20,9	x	x	x	6,5
Belgia								
Tysiąc osób	79,0	94,7	99,7	273,4	83,9	78,3	94,2	256,4
%	28,9	34,6	36,5	100,0	32,7	30,5	36,7	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	7,1	x	x	x	5,7
Dania								
Tysiąc osób	72,4	107,0	90,0	269,4	63,3	76,0	63,0	202,3
%	26,9	39,7	33,4	100,0	31,3	37,6	31,1	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	10,3	x	x	x	7,2
Finlandia								
Tysiąc osób	35,0	150,1	44,2	229,3	31,9	120,0	38,0	189,9
%	15,3	65,4	19,3	100,0	16,8	63,2	20,0	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	11,2	x	x	x	7,6
Francja								
Tysiąc osób	508,1	1 024,6	538,1	2 070,8	496,3	799,4	557,3	1 853,0
%	24,5	49,5	26,0	100,0	26,8	43,1	30,1	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	8,7	x	x	x	6,9
Grecja								
Tysiąc osób	,	,	,	,	125,7	527,1	122,8	775,6
%	x	x	x	x	16,2	68,0	15,8	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	x	x	x	x	16,4

Tabela 1 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Hiszpania								
Tysiąc osób	324,0	1 002,9	413,1	1 740,0	429,7	806,7	428,1	1 664,5
%	18,6	57,6	23,7	100,0	25,8	48,5	25,7	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	12,8		x	x	8,9
Holandia								
Tysiąc osób	157,6	278,6	162,1	598,3	200,1	252,1	135,1	587,3
%	26,3	46,6	27,1	100,0	34,1	42,9	23,0	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	8,4	x	x	x	6,8
Irlandia								
Tysiąc osób	66,2	133,6	53,6	253,4	63,7	99,9	45,1	208,7
%	26,1	52,7	21,2	100,0	30,5	47,9	21,6	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	16,6	x	x	x	11,3
Niemcy								
Tysiąc osób	661,5	864,0	808,0	2 333,5	695,0	648,0	852,0	2 195,0
%	28,3	37,0	34,6	100,0	31,7	29,5	38,8	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	6,2	x	x	x	5,4
Portugalia								
Tysiąc osób	87,0	631,1	118,9	837,0	86,1	550,0	113,3	749,4
%	10,4	75,4	14,2	100,0	11,5	73,4	15,1	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	18,5	x	x	x	13,9
Szwecja								
Tysiąc osób	45,6	136,9	68,1	250,6	42,7	95,6	58,6	196,9
%	18,2	54,6	27,2	100,0	21,7	48,6	29,8	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	6,1	x	x	x	4,4
Wielka Brytania								
Tysiąc osób	384,0	391,3	498,0	1 273,3	422,0	282,1	442,0	1 146,1
%	30,2	30,7	39,1	100,0	36,8	24,6	38,6	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	4,9	x	x	x	3,9

Tabela 1 – cd.

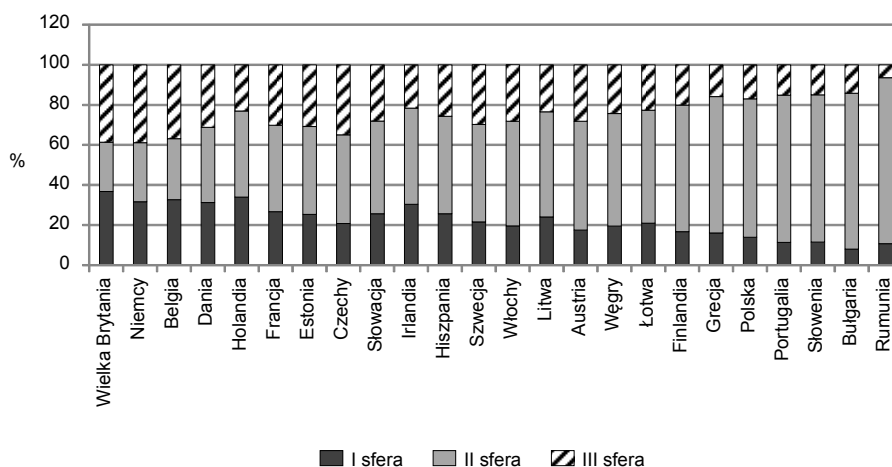
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Włochy								
Tysiąc osób	329,0	1 269,2	488,3	2 086,5	352,1	934,7	504,5	1 791,3
%	15,8	60,8	23,4	100,0	19,7	52,2	28,2	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	9,6	x	x	x	7,3
UE-12								
Bułgaria								
Tysiąc osób	,	,	,	,	74,1	710,4	128,6	913,1
%	x	x	x	x	8,1	77,8	14,1	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	x	x	x	x	26,0
Czechy								
Tysiąc osób	104,8	324,7	159,0	588,5	87,1	184,0	145,3	416,4
%	17,8	55,2	27,0	100,0	20,9	44,2	34,9	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	11,5	x	x	x	8,2
Estonia								
Tysiąc osób	23,9	58,5	30,1	112,5	13,5	23,3	16,3	53,1
%	21,2	52,0	26,8	100,0	25,4	43,9	30,7	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	17,7	x	x	x	9,6
Litwa								
Tysiąc osób	49,5	284,7	72,4	406,6	53,3	116,3	51,9	221,5
%	12,2	70,0	17,8	100,0	24,1	52,5	23,4	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	27,5	x	x	x	15,7
Łotwa								
Tysiąc osób	33,6	167,4	37,7	238,7	32,5	87,0	35,1	154,6
%	14,1	70,1	15,8	100,0	21,0	56,3	22,7	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	24,6	x	x	x	16,6
Polska								
Tysiąc osób	83,3	3 835,8	450,0	4 369,1	444,3	2 202,1	539,4	3 185,8
%	1,9	87,8	10,3	100,0	13,9	69,1	16,9	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	29,7	x	x	x	20,2

Tabela 1 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Rumunia								
Tysiąc osób	265,6	3 320,3	229,0	3 814,9	366,8	2 794,0	216,1	3 376,9
%	7,0	87,0	6,0	100,0	10,9	82,7	6,4	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	40,7	x	x	x	36,8
Słowacja								
Tysiąc osób	48,4	172,2	66,5	287,1	43,8	78,9	47,8	170,5
%	16,9	60,0	23,2	100,0	25,7	46,3	28,0	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	13,6	x	x	x	7,7
Słowenia								
Tysiąc osób	20,5	121,4	23,2	165,1	13,5	85,1	17,3	115,9
%	12,4	73,5	14,1	100,0	11,6	73,4	14,9	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	17,9	x	x	x	11,8
Węgry								
Tysiąc osób	124,2	595,5	165,3	885,0	102,3	294,6	127,4	524,3
%	14,0	67,3	18,7	100,0	19,5	56,2	24,3	100,0
Udział w gospodarce narodowej	x	x	x	22,1	x	x	x	13,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie Bilansów... [dostęp: 15.07.2012] i danych Eurostatu [Rachunki..., dostęp: 15.05.2012].

Z kolei w państwach bogatszych, głównie krajach byłej UE-15, w strukturze wewnętrznej dominują zatrudnieni w przemyśle spożywczym oraz w pierwszej sferze agrobiznesu (np. Belgii, Szwecji, Wielkiej Brytanii). Również we Francji, w Niemczech i Hiszpanii, pomimo że w gospodarce żywnościowej pracuje aż 2 mln osób, jednak większość stanowią osoby pracujące w przemyśle spożywczym i pierwszej sferze agrobiznesu. Można stwierdzić, że największe problemy ze strukturą zatrudnienia w agrobiznesie mają te państwa, które wstąpiły do Unii Europejskiej po 2004 roku i charakteryzują się najniższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, mierzonym poziomem PKB *per capita*. Problem znacznego zatrudnienia w rolnictwie w tych krajach jest jednym z najtrudniejszych zagadnień dotyczących samego rolnictwa, a także całej gospodarki żywnościowej. W Polsce na przykład ten fakt należy tłumaczyć przede wszystkim strukturą społeczno-ekonomiczną rolnictwa, w której dominuje rozdrobniona gospodarka chłopska. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie jest również wymuszony przez jego złe wyposażenie w nowoczesną, ograniczającą pracochłonność technikę [Czyżewski 1992]. Z problemem braku odpowiedniego wyposażenia technicznego rolnictwa chłopskiego wiąże się również niska wydajność pracy w sektorze rolnym.

Rys. 1. Struktura zatrudnienia w gospodarce żywnościowej w krajach Unii Europejskiej w 2009 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

Struktura zatrudnienia wewnątrz sektora rolno-żywnościowego jest bardzo ważna, ponieważ to ona przesądza o nowoczesności struktury gospodarczej kraju. Znana prawidłowość, że w miarę jak spada udział zatrudnienia w rolnictwie w stosunku do całej gospodarki narodowej, rośnie udział osób zatrudnionych w działach produkcyjno-handlowej obsługi rolnictwa, w przemyśle spożywczym oraz w całej sferze usługowej, czyli w pierwszej i trzeciej sferze zatrudnienia. Dane przedstawione w tabeli 1 potwierdzają te zależności w przypadku poszczególnych krajów Unii Europejskiej. W krajach, gdzie udział zatrudnienia w rolnictwie w stosunku do całej gospodarki narodowej jest niski, istotny jest udział zatrudnionych w działach wytwarzających środki produkcji dla rolnictwa i przemysłu spożywczego oraz w sferze usług.

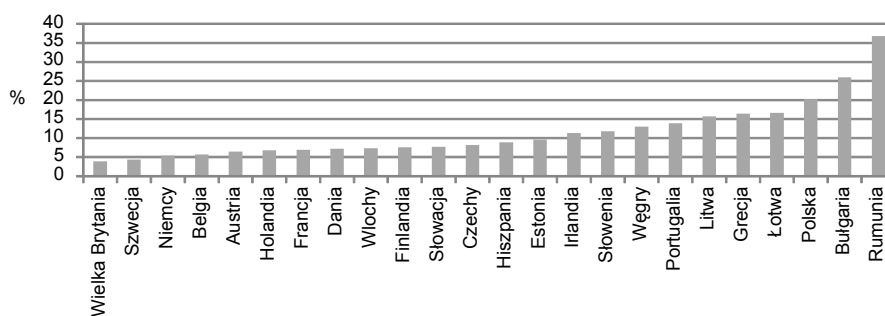
Podsumowując można stwierdzić, że pomimo zmian, jakie nastąpiły w tym zakresie w poszczególnych krajach Unii Europejskiej od 1995 roku, znajdujących wyraz w rozwoju sfery obsługującej rolnictwo i przemysł spożywczy, struktura agrobiznesu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w dalszym ciągu jest nienowoczesna. W tym właśnie zakresie należy szukać słabości gospodarki żywnościowej w Europie Środkowo-Wschodniej. Wzrost zatrudnienia w przemysłach obsługujących rolnictwo i przemysł spożywczy wydaje się najbardziej znaczącą cechą ewolucji struktury zatrudnienia w rozwoju rolnictwa w kierunku agrobiznesu.

UDZIAŁ PRACUJĄCYCH W GOSPODARCE ŻYWNOŚCIOWEJ W OGÓLNYM ZATRUDNIENIU W GOSPODARCE NARODOWEJ

Już Davis i Goldberg [1957] wskazywali na to, że rosnąca liczba zatrudnionych w sferze zaopatrzeniowej i przemysłu spożywczego, a spadająca w rolnictwie, jest specyficzną cechą rewolucji technicznej, która powinna dokonać się w społecznym proce-

się produkcji żywności. Rewolucja ta jest związana ze zwiększonym strumieniem środków pochodzenia przemysłowego płynących do rolnictwa i z obsługą stosunków wymiennych. Uzyskane wyniki mogą świadczyć o tym, że w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej rolnictwo nie korzysta w szerokim zakresie z postępu w przemyśle, budownictwie, transporcie i łączności, usługach, choć pierwsze symptomy przemian na tym odcinku dają się już zauważyć [Mrówczyńska-Kamińska 2010].

Istotnym wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom rozwoju gospodarczego kraju jest udział ludności zatrudnionej w sektorze rolno-żywnościowym w stosunku do ogólnej liczby osób zatrudnionych. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie jest ściśle związany z poziomem rozwoju albo raczej niedorozwoju gospodarczego. Wraz ze wzrostem gospodarczym zwiększa się liczba miejsc pracy w działach nierolniczych, co pozwala wchłonąć nadmiar zasobów siły roboczej z rolnictwa. Redukcja zatrudnienia w rolnictwie w wyniku specjalizacji, modernizacji i postępu technologicznego jest tendencją konieczną i niewątpliwą [Tomczak 2005, Bański 2007]. Proces zmniejszania się liczby zatrudnionych w rolnictwie dokonuje się w różnym tempie w poszczególnych krajach członkowskich Unii Europejskiej. Jest to wynikiem dysproporcji w poziomie rozwoju gospodarczego kraju, realizowanej polityce społeczno-ekonomicznej, strukturze agrarnej, dostępie rolnictwa do środków produkcji oraz możliwości zastępowania pracy żywej uprzedmiotowioną [Poczta i Kołodziejczak 2004]. Zatrudnienie jest jednym z podstawowych wskaźników określających rozmiar pracy, którą społeczeństwo przeznaczają na wytwarzanie żywności. W poszczególnych krajach Unii Europejskiej udział zatrudnionych w gospodarce żywnościowej, w stosunku do całej gospodarki narodowej, kształtuje się bardzo różnie (tab. 1, rys. 2). W całej Unii Europejskiej na wytwarzanie żywności społeczeństwo wydatkowało w ostatnim badanym roku bezpośrednio i pośrednio 9,6% ogólnych zasobów pracy, jakimi dysponowało. W krajach UE-15 proces ubytku zatrudnionych w rolnictwie i wzrostu w działach pozarolniczych doprowadził do tego, że w całej gospodarce żywnościowej pracuje około 5-7,0% ogółu zatrudnionych w całej gospodarce narodowej. Wymienić można tutaj takie kraje, jak: Wielka Brytania, Szwecja, Niemcy, Belgia, Austria, Holandia, Francja, Dania czy Włochy. W większości tych krajów udział zatrudnienia w sektorze wytwarzającym surowce rolne i gotowe produkty żywnościowe utrzymywał się na niskim poziomie w całym badanym okresie. Z kolei w krajach słabiej rozwiniętych, gdzie rolnictwo jest nadal

Rys. 2. Udział zatrudnionych w gospodarce żywnościowej w ogólnym zatrudnieniu w gospodarce narodowej w krajach Unii Europejskiej w 2009 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tabeli 1.

jednym z najważniejszych sektorów gospodarki narodowej, udział ten kształtuje się na znacznym poziomie, np.: Rumunia (35,0%), Bułgaria (26,0%), Polska (20,0%), Łotwa, Grecja czy Litwa (około 15,0%). Łącznie kraje te skupiają ponad 50,0% zatrudnionych w rolnictwie Wspólnoty (ponad 6,5 mln osób). Wyniki te wskazują na to, że, średnio, co piąty zatrudniony w tych krajach jest związany (bezpośrednio bądź pośrednio) z produkcją żywności. Jest to wskaźnik bardzo wysoki i oznacza, że 1/5 ogólnego potencjału pracy żywej przeznaczana jest na zaspokojenie najbardziej podstawowej potrzeby społeczeństwa. Jak napisał Tomczak (2001): „Kraj nie może być wysoko rozwinięty, jeśli znaczną część swego potencjału i zasobów zużywa na produkcję żywności”. Niezbędnym warunkiem wyższego wzrostu gospodarczego kraju są przesunięcia zasobów (w tym głównie pracy) z rolnictwa do działów o wyższej wydajności pracy, przemysłu czy sfery usług [Tomczak 1985, 2004, Fereniec 1999, Poczta i Mrówczyńska-Kamińska 2004].

WYDAJNOŚĆ PRACY W GOSPODARCE ŻYWNOŚCIOWEJ W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

Ważnym aspektem w badaniu rozwoju rolnictwa w kierunku agrobiznesu jest określenie efektywności wykorzystania czynników produkcji [Woś 1979, Tomczak 2004]. W tabeli 2 została przedstawiona wydajność pracy w gospodarce żywnościowej zmierzona produkcją globalną i wartością dodaną brutto na jednego zatrudnionego. Najwyższą wydajnością pracy, zmierzoną produkcją globalną, charakteryzuje się gospodarka żywnościowa w krajach UE-15. Można tutaj wymienić takie kraje, jak: Belgia, Holandia, Irlandia, Szwecja i Dania, gdzie wydajność pracy w 2009 roku wyniosła 160-180,0 mld euro na jednego zatrudnionego, oraz Niemcy, Wielka Brytania i Francja – około 140,0 tys. euro. Są to głównie kraje wysoko rozwinięte, gdzie poziom rozwoju gospodarki żywnościowej jest najwyższy w całej Unii Europejskiej. W krajach tych występują także nowoczesne zależności w przepływach międzygałęziowych w agrobiznesie [Mrówczyńska-Kamińska 2010]. Z kolei, najniższą wydajnością pracy charakteryzują się państwa Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie jeden zatrudniony w całej gospodarce żywnościowej wytwarza od około 11,0 tys. euro produkcji globalnej w Bułgarii i Rumunii do około 25,0 tys. euro w Polsce, na Łotwie i Litwie. Średni poziom wydajności pracy w całej UE wyniósł w ostatnim badanym roku około 90,0 tys. euro, przy czym w krajach UE-15 wydajność ta wyniosła średnio 117,0 tys. euro, natomiast w nowych krajach członkowskich – niecałe 35,0 tys. euro. Na znaczne różnice pomiędzy poziomem produktywności pracy w gospodarce żywnościowej w poszczególnych krajach wpływ miał przede wszystkim poziom wydajności w przemyśle spożywczym. W Irlandii i w Holandii jeden zatrudniony w przemyśle spożywczym wytworzył w ostatnim badanym roku ponad 420 tys. euro produkcji globalnej, natomiast np. w Bułgarii poziom ten był ponad dwudziestokrotnie niższy (24,0 tys. euro). Podobne różnice występują w zakresie wydajności pracy w rolnictwie. Przykładowo, w Danii, Francji, Holandii, Niemczech i Szwecji jeden zatrudniony wytworzył ponad 100,0 tys. euro produkcji, z kolei w Bułgarii, Rumunii i Polsce ponad dziesięciokrotnie mniej. Wyniki te ukazują, że różnice w poziomie wydajności pracy w całej gospodarce żywnościowej w nowych krajach członkowskich, w porównaniu z UE-15, są ogromne, spowodowane głównie poziomem wydajności pracy w rolnictwie.

Bardzo podobne zależności występują w przypadku badania wydajności pracy w gospodarce żywnościowej zmierzonej wartością dodaną brutto na 1 zatrudnionego (tab. 2). Wysoka wydajność występuje w gospodarce żywnościowej w krajach Europy Zachodniej i Północnej, z kolei bardzo niska w Bułgarii, Rumunii, Polsce, na Łotwie i Litwie. Główny wpływ na te różnice ma przede wszystkim wysoka wydajność pracy w przemyśle spożywczym, np. w Irlandii, Holandii, Danii, Belgii, Szwecji czy Wielkiej Brytanii i stosunkowo niska wydajność pracy w rolnictwie w nowych krajach członkowskich UE. Pozytywnym symptomem jest to, że różnice pomiędzy wydajnością pracy w samym rolnictwie nowych krajów członkowskich są coraz mniejsze w stosunku do poziomu wydajności pracy w krajach byłej piętnastki [Floriańczyk 2006, Baer-Nawrocka i Markiewicz 2012].

Tabela 2. Wydajność pracy w gospodarce żywnościowej w krajach Unii Europejskiej w 2009 roku (tys. euro)

Wyszczególnienie	Produkcja globalna na jednego zatrudnionego (tys. euro)				Wartość dodana brutto na jednego zatrudnionego (tys. euro)			
	I sfera	II sfera	III sfera	razem	I sfera	II sfera	III sfera	razem
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Austria	138,3	59,8	229,1	121,2	59,5	26,3	77,1	46,4
Belgia	136,0	82,9	307,1	182,6	58,4	25,5	65,6	51,0
Bułgaria	27,4	6,1	24,3	10,4	14,3	2,4	4,7	3,7
Czechy	43,5	39,2	86,7	56,7	10,4	15,1	24,4	17,4
Dania	131,8	114,4	273,2	169,3	47,1	20,1	72,0	44,7
Estonia	44,9	34,9	75,1	49,8	16,7	12,0	16,3	14,5
Finlandia	137,0	65,4	274,4	119,2	47,2	32,9	69,3	42,6
Francja	120,7	105,5	241,0	150,3	38,3	36,2	46,1	39,7
Grecja	57,9	20,4	148,7	46,8	12,9	11,4	60,3	19,4
Hiszpania	85,3	55,1	218,4	104,9	28,1	30,1	49,0	34,5
Holandia	105,3	101,9	421,4	176,5	43,7	34,3	110,2	55,0
Irlandia	145,8	64,8	434,8	169,5	44,8	13,0	133,7	48,8
Litwa	28,7	18,9	60,4	31,0	12,8	6,7	18,3	10,9
Łotwa	10,6	17,6	48,2	23,1	2,3	6,1	11,2	6,5
Niemcy	101,0	82,6	191,4	130,7	32,8	26,4	42,5	34,7
Polska	33,9	11,0	60,1	22,5	9,3	4,5	13,5	6,7
Portugalia	55,6	13,3	119,5	34,2	16,1	5,8	24,5	9,8
Rumunia	17,1	5,7	92,2	12,4	6,3	2,7	34,4	5,1
Słowacja	46,8	55,8	73,8	58,5	20,5	28,5	21,3	24,4
Słowenia	61,2	18,2	103,2	35,9	25,5	8,8	29,5	13,9
Szwecja	144,4	99,6	259,4	156,9	61,5	46,3	58,9	53,4

Tabela 2 – cd.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Węgry	50,3	24,5	65,6	39,5	20,1	8,8	13,6	12,2
Wielka Brytania	75,1	106,9	213,3	136,2	25,4	51,3	74,5	50,7
Włochy	112,8	48,7	230,6	112,5	37,3	25,5	51,0	35,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie Bilansów... [dostęp: 15.07.2012] i danych Eurostatu [Rachunki..., dostęp: 15.07.2012].

PODSUMOWANIE

Na podstawie analizy struktury pracujących w gospodarce żywnościowej w krajach Unii Europejskiej można zauważyć, że w krajach Europy Zachodniej i Północnej występuje nowoczesna struktura agrobiznesu w zakresie zasobów pracy, gdzie dominują osoby pracujące w przemyśle spożywczym i pierwszej sferze agrobiznesu. Z kolei w państwach Europy Środkowo-Wschodniej struktura ta jest nienowoczesna, z dominacją zatrudnionych w rolnictwie. Podobne zależności występują w przypadku udziału agrobiznesu w ogólnym zatrudnieniu w gospodarce narodowej oraz w poziomie wydajności pracy. W związku z tym można stwierdzić, że w krajach Europy Środkowo-Wschodniej zmiany w zakresie struktury wewnętrznej, udziału agrobiznesu w gospodarce narodowej oraz wydajności pracy będą możliwe tylko w warunkach zmniejszenia zatrudnienia w rolnictwie. Jego wysoki poziom w nowych krajach członkowskich ma charakter strukturalny, wynikający z kształtujących się przez długi okres procesów gospodarczych, społecznych i demograficznych.

Spadek zatrudnienia w drugiej sferze agrobiznesu i wzrost wydajności pracy jest bardzo ważną kwestią w rozwoju rolnictwa w kierunku agrobiznesu. Samo tworzenie warunków do rozwoju gospodarki żywnościowej powinno sprzyjać zmniejszaniu liczby zatrudnionych w rolnictwie, głównie poprzez powstawanie firm z otoczenia rolnictwa, ale współpracujących z rolnictwem. W ten sposób mógłby nastąpić odpływ ludności rolniczej z samego rolnictwa, co w konsekwencji doprowadziłoby do korzystnych relacji w stosunku do całej gospodarki narodowej i powstania nowoczesnego agrobiznesu. Rozwiązanie problemu nadmiaru ludności rolniczej jest możliwe tylko na gruncie długotrwałego i szybkiego wzrostu sektorów pozarolniczych, a w szczególności wtedy, gdy poziom rozwoju gospodarczego w danym kraju będzie wysoki. Kraje zachodnioeuropejskie przez wiele dziesiątek lat rozwijały się w warunkach pełnego zatrudnienia, gdzie było konieczne przemieszczenie się siły roboczej z rolnictwa do bardziej wydajnych form zatrudnienia poza tym działem gospodarki. Dlatego też w państwach tych dokonał się największy postęp w całym sektorze rolno-żywnościowym.

Wysoki poziom zatrudnienia w agrobiznesie w nowych krajach członkowskich UE powinien stanowić ważną kwestię w planowaniu polityki rolnej tych państw. Kluczową sprawą w określaniu poszczególnych celów polityki rolno-żywnościowej Unii Europejskiej powinno być właśnie tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich i przesuwania zatrudnionych w rolnictwie do zajęć nierolniczych.

LITERATURA

- Baer-Nawrocka A., 2008. Zasoby pracy jako przesłanka konkurencyjności rolnictwa nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej. *Rocz. Nauk. SERiA* 10, 1 16-22.
- Baer-Nawrocka A., Markiewicz N., 2012. Procesy konwergencji/dywergencji w zakresie wydajności pracy w rolnictwie Unii Europejskiej – analiza regionalna. *J. Agribus. Rural Dev.* 3 (25), 13-23.
- Bański J., 2007. *Geografia rolnictwa Polski*. PWE, Warszawa.
- Bilanse przepływów międzygałęziowych dla krajów Unii Europejskiej, www.epp.eurostat.ec.europa.eu [dostęp: 15.07.2012].
- Czyżewski A., 1992. *Gospodarka żywnościowa w Polsce i w regionie*. PWE, Warszawa.
- Davis J.H., Goldberg R.A., 1957. *A concept of agribusiness*. Division of Research Graduate School of Business Administration, Harvard University, Boston.
- Davis J.H., Goldberg R.A., 1967. *Koncepcja agrobiznesu*. IER, Warszawa.
- Fereniec J., 1999. *Ekonomika i organizacja rolnictwa*. Wyd. Key Text, Warszawa.
- Floriańczyk Z., 2006. Polskie rolnictwo w Unii Europejskiej w świetle rachunków ekonomicznych dla rolnictwa. W: *Wyniki ekonomiczne polskiego rolnictwa w ujęciu europejskim i regionalnym. Program Wieloletni 2005-2009. Raport nr 43*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 20-25.
- Mrówczyńska-Kamińska A., 2010. Współzależności międzygałęziowe w agrobiznesie w krajach Unii Europejskiej. *Pr. Nauk. UE Wroc. Polit. Ekon.* 111, 459-477.
- Mrówczyńska-Kamińska A., 2013. Znaczenie agrobiznesu w gospodarce narodowej w krajach Unii Europejskiej. *Gospodarka Narodowa* 3, 79-100.
- Poczta W., 2012. Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych. W: *Polska Wieś 2012. Raport o stanie wsi*. Red. J. Wilkin, I. Nurzyńska. FDPA, Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa.
- Poczta W., Kołodziejczak M., 2004. Potencjał produkcyjny rolnictwa polskiego i efektywność gospodarowania w aspekcie integracji z Unią Europejską. Wyd. AR, Poznań.
- Poczta W., Mrówczyńska-Kamińska A., 2004. *Agrobiznes w Polsce jako subsystem gospodarki narodowej*. Wyd. AR, Poznań.
- Polopolus L.C., 1986. Labour productivity and agribusiness. *Agribus.* 2, 3, 269-277.
- Rachunki narodowe. Eurostat. www.epp.eurostat.ec.europa.eu [dostęp: 15.07.2012].
- Smith A., 2007. *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. T. 2. Wyd. PWN, Warszawa.
- Tomeczak F., 1985. Doświadczenia światowe a problemy przekształceń struktury agrarnej w Polsce. *Zagad. Ekon. Roln.* 5, 28.
- Tomeczak F., 2004. *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*. Wyd. SGH, Warszawa.
- Tomeczak F., 2005. *Gospodarka rodzinna w rolnictwie: uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
- Wiatrak A.P., 1990. *Zasoby siły roboczej w rolniczych gospodarstwach rodzinnych*. PWN, Warszawa.
- Woś A., 1979. *Związki rolnictwa z gospodarką narodową*. PWRiL, Warszawa.